

Rapport

efter kvalitetsgranskning av skolornas arbete
med demokrati och värdegrund vid
Oxievångskolan i Malmö kommun

Innehåll

Inledning

Bakgrundsuppgifter om Oxievångskolan

Resultat

Syfte och frågeställningar

Metod och material

Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av skolornas arbete med demokrati och värdegrund i grundskolans senare år under våren 2012. Granskningen vid Oxievångskolan i Malmö kommun ingår i detta projekt.

Oxievångskolan besöktes den 25-27 januari samt den 1 februari 2012. Ansvariga inspektörer har utredarna Angerd Eilard och Martin Eksath varit. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar. Förutom en redogörelse av kvalitetsgranskningens resultat ges även en kort beskrivning av granskningens syfte, frågeställningar och genomförande.

Kvalitetsgranskningen av skolornas arbete med demokrati och värdegrund genomförs i sammanlagt 17 grundskolor. När kvalitetsgranskningen är avslutad i sin helhet redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. För de skolor som ingått i granskningen ger rapporten en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Oxievångskolan

Oxievångskolan är den enda skolan för årskurserna 7-9 i stadsdelen Oxie i Malmö kommuns östra ytterområde. Vid tidpunkten för Skolinspektionens besök hyser skolan 380 elever, fördelade över sammanlagt 13 klasser. Sedan tre år tillbaka har skolan en musikprofil och tre av klasserna (en per årskurs) tillhör denna.

Skolan är organiserad i fyra enheter, tre undervisningsenheter och en enhet med elevhälsopersonal. Skolledningen består av två (enhets)rektorer samt en rektor/områdeschef med övergripande ansvar för samtliga enheter.

Undervisningen bedrivs i ett så kallat två- eller tre-lärarsystem, vilket innebär att den vanligtvis sker i halvklass/små grupper.

Resultat

Skolorna ska enligt skollagen och läroplanen bidra till att eleverna utvecklar sådan *medborgerlig kompetens* som behövs för att leva, verka och utöva ett aktivt medborgarskap i ett demokratiskt samhälle.¹ Detta arbete kräver av skolorna att de hos eleverna

- 1) förankrar grundläggande demokratiska *värderingar* som det svenska samhället enligt lagstiftningen vilar på, däribland tolerans, jämlikhet, solidaritet samt respekt för mänskliga rättigheter och för vår gemensamma miljö
- 2) utvecklar *kunskaper* om politik och samhälle, dvs. teoretisk kunskap om hur demokratin fungerar, samt andra kunskaper som behövs för att aktivt kunna delta i samhällslivet
- 3) främjar vissa *förmågor* i form av praktiska färdigheter som alla behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle, såsom läskunnighet, informationssökningskompetens, självständigt och källkritiskt tänkande samt kommunikationsförmåga, men också praktisk erfarenhet av ansvarstagande, delaktighet och inflytande.

Kvalitetsgranskningen har med utgångspunkt i detta gjort en bedömning av om undervisningen och kommunikationsklimatet på Oxievångskolan ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumenten behöver. De utvecklingsområden inom ramen för de båda områden som granskningen spänner över som bedöms föreligga på skolan redovisas nedan, under respektive granskningsområde. *Det första* området som granskningen omfattar berör skolans kommunikationsklimat på en övergripande skolnivå inklusive rektors ansvar för att det finns en helhetssyn och gemensam arbetsstrategi då det gäller skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag. *Det andra* avser kommunikationsklimatet på klassrumsnivå och lärarnas ansvar för

¹ Skollagen (2010:800) 1 kap. 4, 5 och 10 §§ samt 10 kap. 2 §; Lgr11, *Läroplan för grundskolan, fritidshemmet och förskoleklassen* (2011), 1. Skolans värdegrund och uppdrag, 2.1. Normer och värden, 2.2. Kunskaper, 2.3. Elevernas ansvar och inflytande, 2.8. Rektors ansvar samt 3. Kursplaner avseende de ämnen i vilka lektioner har besökts. Se även *Litteraturöversikt inför kvalitetsgranskning med inriktning mot skolans arbete med demokratiuppdraget och värdegrunden*, Ekman (2011) på www.skolinspektionen.se/demokrati.

demokrati- och värdegrundsuppdraget i den undervisning som bedrivs i enskilda ämnen.

Förhållningssätt och kommunikationsklimat på skolnivå

De kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig kring huruvida rektor och lärare tar ansvar för att det råder ett tillåtande diskussionsklimat på skolan och om rektor säkerställer att samsyn och en gemensam strategi genomsvårar skolans demokrati- och värdegrundsarbete.

Skolans kommunikationsklimat

Oxievångskolan beskrivs av sin områdeschef och personal som en dynamisk miljö, ett Malmö i miniatyr, där det finns stor spännvidd i fråga om elevernas bakgrund, och samtidigt som en skola där det överlag råder ett gott, närmast familjärt, klimat. Det sistnämnda är också det intryck inspektörerna får under sin vistelse på skolan. Just mixen av olika elevbakgrunder, menar områdeschefen, är en styrka samtidigt som det också är den stora och svåra utmaningen för alla som arbetar på skolan. Både personal och elever ger uttryck för att klimatet har förbättrats, vilket kan relateras till Skolinspektionens tillsyn av skolan år 2010, då det framgick att man tidigare haft problem med kränkningar, men att detta hade avtagit och att klimatet redan då upplevdes som bättre.

Personalens beskrivning vittnar vidare om att själva utformningen av skolan gynnar ett öppet klimat. Mitt i skolan framför huvudentrén ligger "Ögat", ett samlingsrum med glasväggar åt alla håll. Här finns skolvärdinnan, en av de vuxna som ser och hör vad som sker på skolan. Enligt områdeschefen är alla dörrar till klassrum, lärarrum och rektorer öppna för alla, vilket enligt inspektörernas intryck stämmer på en symbolisk nivå. Däremot finner de att många dörrar i praktiken faktiskt hålls låsta. En elev ger i intervjuerna också uttryck för att man ibland känner sig lite övervakad.

I den enkät som lärarna ombeds besvara i samband med Skolinspektionens besök uppger en majoritet av de lärare som besvarat enkäten att de upplever ett öppet samtalsklimat på skolan.² I intervjuerna menar man dock att det för elevernas del nog ibland kan vara svårt att "sticka ut" och i någon bemärkelse uppfattas som annorlunda på skolan. Detta styrks i viss mån även av svaren i

² De flesta lärarna instämmer i enkäten i att påståendet "På den här skolan råder det högt i tak bland personalen" stämmer mycket eller ganska bra överens med deras egna åsikter.

den enkät³ som eleverna ombeds besvara samt av elevintervjuerna. Men de elever som inspektörerna har pratat med menar ändå att man i stor utsträckning, om än i viss mån beroende på kamratkonstellationer, kan vara sig själv på skolan. Skolpersonalen menar vidare att det är svårt att få föräldrar till skolrådet och elever delaktiga i elevråd och klassråd.

De konflikter som kommer till uttryck på skolan är enligt skolans personal främst konflikter som uppstår mellan olika elevgrupper. Konkurrens och spänningar har enligt personalintervjuerna också förekommit mellan eleverna i musikklasserna och andra elever på skolan. Ett sätt som konflikterna kommer till uttryck på är i elevernas språkbruk, som alla personalgrupper upplever som problematiskt, i synnerhet inom vissa elevgrupper. I detta avseende framställer sig personalen som enad. Man berättar att hållningen är den, att alla på skolan tar tag i alla eventuella incidenter som uppstår, i rasthallarna såväl som i klassrummen, och att man för dialoger med elever som inte bemöter varandra väl. Alla markerar också i fråga om språkbruk och jagar, såsom det uttrycks i en av intervjuerna, "de fula orden".

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionen bedömning att det vid besöks-tillfället råder ett relativt gott och tillåtande klimat på Oxievångsskolan, vilket bör utgöra en god grund för skolans demokrati- och värdegrundsarbete. Detta tycks vidare vara resultatet av ett tydligt och målmedvetet värdegrundsstärkande arbete, som i praktiken handlar om att förebygga konflikter genom att främja goda relationer och ett vårdat språk på skolan.

Skolans samsyn och arbetsstrategi

Oxievångsskolans värdegrund uttrycks och definieras i skolans dokument och väggdekorationer i form av fyra så kallade värdeord. Vidare framgår det i den dokumentation från skolan som Skolinspektionen har tagit del av, att flertalet av skolans mål och visioner innevarande läsår handlar om mål som kan knytas till Skolinspektionens granskningsområde, exempelvis att öka elevinflytandet. Under besöket framkommer det i personalintervjuerna att klimatet på skolan också är ett resultat av ett medvetet flerårigt förändringsarbete på samtliga skolor i stadsdelen. För Oxievångsskolans del har denna strategi tagit sig uttryck i att man företrädesvis arbetar i halvklass/små grupper. De flesta lärarna uppges vidare ha genomgått utbildning i en värdegrundsstärkande metod.

³ I elevenkäten instämmer drygt en fjärdedel av de elever som besvarat enkäten i att påståendet "I min skola blir man dåligt behandlad om man uppfattas som annorlunda" stämmer mycket (1) eller ganska (23) bra överens med ens egen åsikt/erfarenhet.

När eleverna börjar på skolan i årskurs 7 blandas de enligt områdeschefen i nya klasskonstellationer, och terminen inleds med ett läger som syftar till att eleverna ska lära känna varandra och bryta eventuella hierarkier som de har med sig från sina tidigare skolor. Man inleder för övrigt varje termin med en uppstartsvecka, då mentorerna genomför utvecklingssamtal och årskursanpassade arbetslivsteman, det sistnämnda exempelvis i form av studiebesök och praktisk träning i arbetssökandets alla moment. Elevhälsoteamet håller under tiden i den ordinarie undervisningen som då särskilt fokuserar på värdegrund och hälsa, också utifrån årskursbaserade teman. Härutöver har man i undervisningen samverkat med andra verksamheter i stadsdelen, utifrån det gemensamma syftet att främja goda relationer mellan vuxna och barn. Exempel på sådana samverkanspartner är fältassistenter och socionomer från en annan stadsdelsförvaltning samt Svenska kyrkan.

Områdeschefen menar att man har fört diskussioner kring värdegrundsuppdraget, men medger att det ännu inte i alla avseenden råder samsyn kring detta hos personalen, exempelvis då det gäller elevinflytande. Ungefär samma beskrivning ges i lärarintervjuerna. Det framgår att det saknas gemensamma pedagogiska och andra diskussioner, där man kommer överens om tolkningsramar och förhållningssätt, för att i högre grad uppnå likvärdighet i arbetet. Detta uttrycks inte minst av lärare som är ensamma inom sitt ämnesområde. Samtidigt finns det lärare som menar att det finns så mycket annat som är angelägnare att diskutera. Det antyds även i en av lärarintervjuerna att en hel del "olika ord" lyfts fram i arbetet, vilket överensstämmer med områdeschefens beskrivning och Skolinspektionens intryck. Förutom de ovan nämnda värdegrundsorden, förekommer det även fyra andra så kallade grundord i skolans dokument. Härutöver har man under det senaste året haft en genomgång av kapitel 1 och 2 i läroplanen (Lgr11), där man på ett som det förefaller positivt sätt, enligt områdeschefen har uppehållit sig vid nya begrepp i läroplanstexten.

Det blir icke desto mindre uppenbart att många elever inte känner till det grundläggande begreppet "värdegrund", när de i Skolinspektionens elevenkät ombeds associera till detta begrepp. Detta behöver naturligtvis inte innebära att de inte har kännedom om de grundläggande demokratiska värdena. Tvärtom, ger ett flertal elever i intervjuerna med andra ord uttryck för demokratisk kompetens. Denna behöver emellertid inte bara vara förvärvad i skolan. Även lärarnas svar på motsvarande fråga i den enkät de ombeds fylla i varierar.

Det kan visserligen bero på formuleringen av frågan⁴, men indikerar samtidigt i relation till avsaknaden av diskussioner och elevernas svar, brister i fråga om samsyn i skolans demokrati- och värdegrundsarbete.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionen bedömning att det saknas helhetsperspektiv i Oxievångskolans demokrati- och värdegrundsarbete. Det som mer eller mindre explicit har beskrivits av samtliga personalgrupper, handlar om en uppdelning i ett värdegrundsstärkande arbete, som främst går ut på att bygga relationer och korrigera elevernas beteenden, respektive ett mer oartikulerat fokus på demokratiska kompetenser, med viss betoning på sådana kompetenser som behövs på arbetsmarknaden. Det förstnämnda förefaller genomsyra skolans vardagliga arbete, såtillvida att det är närvarande överallt i den mån det uppstår incidenter som föranleder personalen att agera. Det sistnämnda däremot är mer diffust och behöver tydliggöras. Följaktligen behöver man på Oxievångskolan problematisera och utvärdera det hittillsvarande demokrati- och värdegrundsarbetet för att kunna uppnå en ökad grad av samsyn och likvärdighet, samt en tydligare inriktning på uppdraget att fostra kompetenta samhällsmedborgare, så som det framträder i läroplanen.

Undervisningen och kommunikationsklimat i klassrummen

De kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig vid hur demokrati- och värdegrundsuppdraget iscensätts i klassrummen och hur det anpassas till undervisningen i olika ämnen. Resonemangen lyfter fram om undervisningen struktureras och genomförs så att alla elever får möjlighet att uttrycka, utmana och kritiskt reflektera över sina egna föreställningar och åsikter i relation till olika slags kunskap, synsätt och normer.⁵

Kunskaper och värden i undervisningen

Områdeschefen på Oxievångskolan menar att demokrati- och värdegrundsarbetet på olika sätt ska genomsyra undervisningen i samtliga ämnen, företrädesvis i form av dagliga samtal, som aldrig får avstanna. Att så inte var fallet, var emellertid någonting som påpekades vid den senaste tillsynen av skolan, och av vad som framkommit i granskningen förefaller det som om det ännu i praktiken bara sker till viss del. Därutöver visar granskningen att uppdraget på

⁴ Den öppna frågan var i både lärar- och elevenkäten formulerad på samma sätt, nämligen "Beskriv (kortfattat) vad värdegrund betyder för dig".

⁵ 5 kap. 2§ skolförordningen såsom den uttolkas i Skolverkets Allmänna råd (2011). *Planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan*. Skolverket: Stockholm.

Oxievångskolan delvis skiljs från kunskapsuppdraget, då det såsom framgått främst har iscensatts i form av relationsfrämjande och konfliktförebyggande arbete. Vidare har det till och med, såsom också framgått, lyfts ur den ordinarie undervisningen, exempelvis till vissa icke-kursplanestyrd lektioner. Vid tidpunkten för Skolinspektionens besök undervisar exempelvis två studiecoacher (socialpedagoger anställda inom ramen för elevhälsan) eleverna i årskurs 8 på schemalagda lektioner i det som skolan benämner "Livskunskap", medan en präst och en församlingsassistent håller i det skolan kallar "religionsfria etikpass", dvs. något som uppges vara återkommande icke-konfessionella etiklektioner för alla elever.

Inspektörerna har under besöket fått se exempel på lektioner av varierande karaktär. Läraren ansvarar enligt Skolförordningen såsom den uttolkas i Skolverkets Allmänna råd⁶ för att undervisningen utgår från läroplanen och eleverna erbjuds en strukturerad och tankeutvecklande undervisning. Den undervisning som Skolinspektionen har iakttagit på Oxievångskolan genomförs överlag i demokratiska former, om man med detta menar att den sker utifrån en jämlik icke-hierarkisk relation som tillåter delaktighet. Den kan överlag beskrivas som strukturerad med utgångspunkt i kursplanerna och ibland även i läroplanens övriga delar, samt genomförd enligt lärarnas till Skolinspektionen (i vissa ämnen) insända planeringar. Däremot innehåller den undervisning som har iakttagits få spontana och oplanerade inslag, vilket möjligen kan bero på inspektörernas närvaro. På ett flertal lektioner får eleverna arbeta självständigt. Självständigt arbete med en viss uppgift kan i vissa fall i sig betraktas som en medborgarkompetens. Samtidigt ska det betonas att individuellt arbete enligt såväl Skolinspektionens erfarenheter som kommentarerna till Skolverkets Allmänna råd inte sällan innebär att eleverna i alltför hög grad utlämnas till sig själva. På någon av de lektioner som inspektörerna har bevittnat, tar sig det individuella arbetet uttryck i att större delen av lektionstiden exempelvis ägnas åt att eleverna får rita och färglägga skolans värdegrundsord, med motivering att skolans väggdekorationer i form av dessa ord behöver förnyas. Detta är dock, tillägger områdeschefen i samband med sakgranskning, en del av ett större arbete, där bland annat elevernas bilder ska användas till skolans nya hemsida, som är under framtagande, och härutöver ett exempel på hur eleverna får använda olika uttrycksformer och enligt områdeschefen inte bara redovisa i text, utan också genom bild, film, sång och teater.

Av vad som har framkommit i lärarintervjuer och enkäter varierar medvetenheten bland lärarna om samspelet mellan kunskaper och värden i undervis-

⁶ Skolförordningen 5 kap. 2 § enligt a.a., kap. "Genomförande"

ningen, dvs. om kopplingen mellan demokratiuppdraget och den egna undervisningen i olika ämnen. Denna insikt förefaller vara störst hos lärare i svenska och samhällsorienterande ämnen. Det är enligt intervjuerna tydligt att träning av medborgerliga förmågor, exempelvis diskussion kring aktuella frågor och etiska dilemman, ingår i undervisningen i dessa ämnen, vilket också har bekräftats på de besökta lektionerna (dock har ingen lektion i något samhällsorienterande ämne observerats). Av vad som framkommer i intervjuer, enkäter eller observationer, förekommer det även en relativt hög medvetenhet om det demokratiska uppdragets koppling till undervisningen bland lärarna i ämnena musik, hem- och konsumentkunskap samt idrott och hälsa. En lärare betonar exempelvis i sitt enkätsvar, att de utvecklingar som sker på lektionerna, i form av frågor och diskussioner, är centrala för såväl demokrati- som kunskapsuppdraget. Även lärare i naturorienterande ämnen försöker ta fasta på sådana tillfällen och/eller uppger sig se rikliga möjligheter att i sin undervisning göra det, exempelvis genom att prata om hur resursfördelningen i världen påverkar människors livsvillkor och miljön. En lärare menar dock att man i dessa ämnen inte undervisar i demokrati, men att eleverna får vara med och planera och forma undervisningen. Elevinflytande i form av delaktighet i utformningen av undervisningen och/eller på klassrådverksamheten är också det som de flesta lärare för övrigt knyter an till. Det är också klassrådverksamheten och det formella inflytandet som eleverna själva uppehåller sig mest vid.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att både kunskaper och värden i relation till medborgerlig kompetens har varit mer eller mindre latent inslag på de flesta observerade lektioner och i alla observerade ämnen på Oxievångskolan, men att sådana inslag av vikt för elevernas medborgar-kompetens och framtida aktiva medborgarskap i högre grad behöver medvetandegöras och ges utrymme i undervisningen. Detta skulle på de flesta observerade lektioner låta sig göras med stöd av den nya läroplanens kursplaner⁷ och/eller genom att eleverna i högre grad bjuds in att delta i undervisningen genom frågor, dialog och diskussioner. Det kan exempelvis också ske i relation till de läromedel som används.⁸

Skolinspektionen ser vidare inom ramen för granskningsområdet i princip positivt på skolans samverkan med olika aktörer i det omgivande samhället och tematiska inslag i undervisningen. Detta förutsätter dock att ett demokrati-

⁷ Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet 2011 (Lgr11), 3 "Kursplaner"

⁸ Jfr t.ex. Skolinspektionen (2011:1) *Läromedel i kemi för årskurs 4-5*; Skolinspektionen (2010:8) *Fysik utan dragningskraft*.

och värdegrundsarbete parallellt och kontinuerligt genomsyrar den ordinarie kursplanestyrd undervisningen i samtliga ämnen, som genomförs av skolans lärare, och att undervisningen såväl som utbildningen hålls fri från alla konfessionella inslag. Ytterligare en förutsättning är att undervisningen alltid knyts till läroplanens övergripande mål och någon av gällande kursplaner, även då den som på Oxievångskolan sker inom ramen för skolans val. Kopplingen till de ifrågakommande ämnenas kursplaner i den nuvarande livskunskapsundervisningen är enligt Skolinspektionens bedömning inte tillräckligt tydliggjord.

Alla elevers möjligheter att komma till tals i undervisningen

En lärare beskriver i sitt enkätsvar att sambandet mellan skolans demokratiuppdrag och den egna undervisningen ligger i lärarens ansvar för att alla elever kommer till tals och får träna sig på att försvara sina tankar och åsikter samt pröva dem mot andras. Enligt områdeschefen varierar denna förmåga att möta eleverna i klassrummet mellan olika lärare, vilket överensstämmer med inspektörernas intryck från lektionsobservationerna. För övrigt uppges detta enligt områdeschefen vara en del av bakgrunden till den nuvarande ibland dubbla bemanningen i alla klassrum. Områdeschefen menar emellertid samtidigt, såsom framgått, att de flesta lärarna ändå är duktiga på att hantera och skapa goda elevrelationer, bland annat genom att utnyttja alla elevers potential. Detta exemplifieras med att man försöker fånga dominant elevers intresse i tid, så att de får chans att uttrycka sig innan de tar ordet från tystare elever. I lärarintervjuerna framgår det vidare att det finns starka högrepresterande elever som upplevs svåra att bemöta. Överlag omtalas dock eleverna såsom socialt kompetenta och inte rädda för att delge de vuxna på skolan sina eventuella synpunkter. Detta stämmer också väl in på flertalet av de elever som inspektörerna har träffat under besöket. I elevintervjuerna ges det vidare uttryck för att det finns lärare som tenderar att göra skillnad på elever, utifrån vissa önskvärda egenskaper som enligt eleverna föredras av lärarna på skolan, och som exemplifierades med att sitta tyst och stilla på lektionerna och göra sina läxor.

Inspektörerna kan också konstatera att det på någon av de observerade lektionerna har funnits elever som bara har suttit av tiden, utan att göra någonting alls, och utan att lärarna har gjort någon större ansträngning för att motivera eller inkludera dessa elever. I elevintervjuerna ges en bild av att det oftast endast är några elever som deltar i diskussioner, medan övriga pratar om annat eller sysselsätter sig med sina mobiler, vilket bitvis överensstämmer med vad inspektörerna har kunnat iaktta på lektionerna. Det ges dock i lärarintervjuerna även exempel på hur man har lyckats stötta och inkludera tystlåtna eller nya

elever, genom att inte låta eleverna själva välja vem de ska jobba med eller sitta bredvid. Detta exemplifieras på idrotten.

På de lektioner som inspektörerna bevittnar har lärarna överlag redogjort för lektionernas syfte, vilket brukar ses som en förutsättning för att eleverna ska kunna ha något inflytande över sitt lärande och ges möjlighet till kritiskt och självständigt tänkande. Inspektörerna upplever, med något undantag, lärarnas bemötande av eleverna som gott och respektfullt. I slutet av lektionerna har lärarna också oftast försökt att på något sätt knyta ihop lektionerna och blicka framåt mot nästa. Några lektioner har exempelvis varit en del av en serie lektioner. En femtedel av de elever som har besvarat den enkät som Skolinspektionen delar ut under besöket, anser dock att de inte får vara med och bestämma i tillräcklig utsträckning om hur man ska arbeta med olika skoluppgifter.⁹

Det är såsom bland annat framgår i den litteraturöversikt som ligger till grund för granskningen inte ovanligt att elever inte anser sig ha tillräckligt inflytande, medan lärarna menar att eleverna har mer inflytande än de tror.¹⁰ Så säger även lärarna på Oxievångskolan. På ett annat påstående i Skolinspektionens enkät uppger däremot en stor majoritet av de elever som har svarat, att skolan tar hänsyn till elevernas synpunkter¹¹, vilket också styrks av elevintervjuerna.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionen bedömning att lärarnas förmåga att låta eleverna komma till tals i undervisningen på Oxievångskolan varierar och att alla lärare inte alltid lyckas fullgott med detta. Samtidigt finns det lärare som försöker skapa förutsättningar för att alla elever ska få uttrycka sig, och som också lyckas väl med det. En risk förefaller vara att högpresterande och självgående eller dominanta elever tillåts ta plats på bekostnad av elever som inte i samma utsträckning äger dessa kompetenser. Med tanke på att den erfarenhet av tillit, delaktighet och elevinflytande, som eleverna tar med sig från skolan ut i livet, påverkar deras framtida förmåga och motivation att kunna och vilja utöva ett aktivt medborgarskap, behöver skolan säkerställa att alla elever verkligen ges förutsättningar och utrymme att komma till tals i klassrummet.

⁹ De påståenden som eleverna här fick förhålla sig till är "I min skola är eleverna med och bestämmer hur vi ska arbeta med olika skoluppgifter". Ganska exakt en femtedel av de som svarade menade att detta "stämmer ganska dåligt".

¹⁰ Ekman (2011), www.skolinspektionen.se/demokrati

¹¹ De påståenden som avses här är "Mina lärare tar mina åsikter på allvar" och "I min skola lyssnar läraren och tar hänsyn till vad vi elever tycker". En majoritet av eleverna menade att detta stämmer "mycket eller ganska bra" överens med de egna åsikterna.

Inom ramen för granskningsområdet är det också högst väsentligt att eleverna, får arbeta med olika uttrycksformer, såsom också sker på Oxievångskolan, däribland de estetiska.

Kritiskt och normkritiskt tänkande i undervisningen

Enligt skolförfattningarna¹², såsom de uttolkas i Skolverkets Allmänna råd¹³ bör läraren i sin undervisning utmana elevernas föreställningar i förhållande till såväl vetenskaplig som erfarenhetsbaserad kunskap samt till normer, värderingar och olika perspektiv. Detta är en del av det som kan betraktas som närvaro av kritiskt och normkritiskt tänkande på lektionerna i olika ämnen och ställer stora krav på lärarnas egen medborgerliga kompetens, inte bara i fråga om att kunna hantera elevernas relationer och kontroverser, utan även de många dilemman som ryms i skolans mångfald och inom ramen för demokratiuppdraget. Exempelvis att kunna balansera de oförytterliga demokratiska värdena mot kulturspecifika sådana, eller mot egenintresse. I detta avseende menar områdeschefen, såsom framgått, att det finns stora variationer i lärarkollegiet, från lärare som hanterar detta utmärkt till lärare som inte riktigt klarar av utmaningen, vilket överensstämmer med inspektörernas sammantagna intryck.

I lärarintervjuerna står det klart att man diskuterar undervisningen på mer informell basis med sina närmsta kollegor. Det finns emellertid också, såsom framgått, lärare som efterfrågar mer stöd i arbetet, exempelvis i form av mer strukturerade kollegiala diskussioner, där man kommer överens om tolkningsramar och förhållningssätt, för att i högre grad uppnå likvärdighet i arbetet. Under granskningen har det exempelvis framkommit att toleransnivån bland personalen i relation till elevernas språkbruk varierar samt att det finns lärare som upplever det som svårt att hantera frågor kring sexuell läggning och främlingsfientlighet och som av denna anledning säger sig föredra att bjuda in föreläsare utifrån. Personalintervjuerna ger vidare vid handen att det på skolan och bland vissa lärare fästs ett förhållandevis stort avseende vid sexualitet/sexuell läggning, medan man undviker diskussioner kring främlingsfientlighet, vilket upplevs som svårare att bemöta. Bland eleverna finns det emellertid de som säger sig känna av osäkerhet i kombination med en normerande uppfattning i sådana frågor hos vissa lärare.

¹² Skollagen (2010:800) 1 kap. 5 § och 3 kap. 3 §, Lgr11, 3 Kursplaner

¹³ Skolverket (2011), kap. "Genomförande".

Så som det uttrycks av områdeschefen ser man demokrati- och värdegrundsarbetet som ett ständigt pågående arbete, där skolans traditioner omprövas och anpassas allteftersom elevunderlaget förändras. En rektor berättar till exempel att det pågår ett försök med att omvärdera den gängse synen på elevernas bärande av kepsar i klassrummen, till att bli mer tillåtande. Vidare deltar skolan under innevarande läsår i ett försöksprojekt, där varje elev har försetts med en bärbar dator, vilket i sig både utmanar traditioner och kan ses som främjande av medborgerliga kompetenser. Visserligen är det inte ovanligt att IT i skolan idealiseras och det är därför viktigt att det finns den kompetens som behövs på skolan, för att det verkligen ska bli ett stöd i elevernas kunskapsutveckling. Skolinspektionen har under granskningen till exempel kunnat konstatera att det förekommer lektioner, där man har missat att uppmärksamma eller åtminstone (i det fall man eventuellt tidigare hade pratat om det) påminna om att tillämpa källkritik när elevernas använder Internet.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att skolledningen på Oxievångskolan har en föreställning om demokrati- och värdegrundsuppdraget som överlag överensstämmer med författningarnas mål och krav, och som också innehåller en ansats till ett normkritiskt förhållningssätt. Det sistnämnda innebär att man har insikt om de egna tillkortakommandena i arbetet såväl som personalens förmåga att hantera uppdraget, som i detta avseende varierar. Däremot behöver vissa lärares förmåga och skicklighet förstärkas då det gäller att utmana och hantera såväl de egna som elevernas föreställningar i förhållande till kunskapsuppdraget samt olika normer, värderingar och perspektiv, så som detta skrivs fram i Skolverkets Allmänna råd. Detta skulle kunna ske genom återkommande kollegiala diskussioner, där begrepp, mål, visioner och traditioner klargörs, diskuteras och problematiseras.

Syfte och frågeställningar

Skolan har ett dubbelt uppdrag som förstärkts i den nya skollagstiftningen, och som består i att förmedla och förankra såväl kunskaper som demokratiska värden. Det demokratiska uppdraget ska enligt styrdokumentet genomsyra hela verksamheten och vara närvarande i undervisningen i alla ämnen. Kvalitetsgranskningens syfte är att granska hur detta sker på grundskolor runt om i landet, för att identifiera utvecklingsområden såväl som framgångsfaktorer som kan bidra till förhöjd kvalitet i skolornas demokrati- och värdegrundsarbete.

För att uppnå syftet genomförs granskningen utifrån en övergripande frågeställning om *huruvida undervisningen och kommunikationsklimatet på de granskade skolorna ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle*. Denna frågeställning har i sin tur brutits ned i sex mer specifika frågor, som omfattar olika delar av de enskilda skolornas demokrati- och värdegrundsarbete inom ramen för de båda granskningsområdena ovan:

- 1) Säkerställer rektor att det finns en gemensam strategi som genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete?
- 2) Tar rektor och lärare ansvar för att det råder ett diskussionsklimat på skolan som tillåter olika slags meningsutbyten?
- 3) Struktureras och genomförs undervisningen så att eleverna får ta del av både kunskaper och värden?
- 4) Struktureras och genomförs undervisningen så att alla elever får komma till tals?
- 5) Struktureras och genomförs undervisningen så att information kan värderas, kommenteras och diskuteras kritiskt och sakligt i olika ämnen?
- 6) Struktureras och genomförs undervisningen så att olika åsikter, normer och synsätt tillåts, synliggörs och vid behov diskuteras normkritiskt?

Metod och material

Granskningen genomförs i form av så kallade *fallstudier*, på totalt 17 grundskolor, slumpmässigt utvalda i 10 kommuner med lågt valdeltagande. Fallstudieansatsen innebär att varje skola betraktas som ett separat "fall" och de enskilda skolornas processer avseende demokrati- och värdegrundsarbetet granskas utifrån så många källor som möjligt och med hjälp av flera olika metoder. Särskilt fokus läggs på lektionsobservationer, genom att inspektörerna tillbringar största delen av de fyra dagar som de besöker på en skola, med att följa en viss klass eller elevgrupp, företrädesvis i årskurs 8, på deras undervisning i olika ämnen. På Oxievångskolan följde inspektörerna undervisningen på sammanlagt 15 lektioner i olika ämnen i under tre dagar och i tre klasser i årskurs 8. Då skolan huvudsakligen bedriver undervisning utifrån ett så kallat två- eller tre-lärarsystem, försiggick ett flertal av lektionerna i halvklass. I anslutning till lektionsobservationerna har samtal då så varit möjligt förts med undervisande lärare och enkäter har delats ut till elever och lärare. Underlag för bedömning har utöver detta erhållits genom en övergripande dokumentgenomgång, däribland av skolans självvärdering av verksamheten och lärarnas lektionsplane-

ringar, fokusgruppintervjuer med elever, lärare respektive övrig personal samt en avslutande intervju med rektor.